

Üstün Zekalılar ve Üstün Yetenekliler

Yazar

Prof.Dr. Ayşegül ATAMAN

ÜNİTE

11

Amaçlar

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- üstün zekalı ve üstün yetenekli çocukları özelliklerinden tanıyabilecek,
- bu çocuklara ilişkin yanlış yargıları ve kanıları açıklayabilecek,
- zeka ve yetenek kavramlarını açıklayabilecek,
- sınıfında bulunan bu tür çocukları özelliklerinden tanımlayabilecek,
- gerekli eğitsel önlemleri alabilir hale geleceksiniz.

İçindekiler

- Giriş 173
- Özel Eğitim Gerekçeleri 174
- Konuya İlişkin Kavramlar 175
- Zeka, Sınıflandırma ve Tanılama Yöntemleri 176
- Dünya'da ve Türkiye'de Konunun Tarihçesi 181
- Üstün Zekalı ve Üstün Yetenekli Çocukların Özellikleri 183
- Eğitimlerinde Öğretmenlere Düşen Görevler 183
- Eğitim Uygulamaları 185

• Uygulanabilir Bir Eğitim Modeli	190
• Özet	192
• Değerlendirme Soruları	193
• Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	194

1. Giriş

Üstün zekalı çocuğa sahip olmak ister misiniz?

Bebek beklemekte olan bir anne adayı olduğunuzu varsayın. Size, zeka düzeyi de-haya yakın bir çocuğa sahip olmak için hamilelikte özel beslenme ve tedbirler öneril-se, bu beslenme ve tedbirleri uygular mısınız? Ya da sınıfınıza çok üstün yetenekli bir öğrencinin verileceğini öğrenseniz ne yaparsınız?

Bunlara benzer soruların yanıtlarını araştıran araştırmacılar, toplumun bu çocukla-ra karşı çok olumlu tutumlar içinde olmadıklarını, ana babaların zihin engelli çocu-ğa sahip olmaya benzer tutumlar sergilediklerini, öğretmenlerin de benzer davra-nışlar gösterdiklerini belirtmektedir. Yine araştırmalar tutumların uygun eğitimle değiştirilebileceğini belirtmektedir. Buradan iki farklı sonuç çıkartmak olasıdır. Bi-rincisi, kamuoyu, üstün zekalılarla ilgili yanlış kanı ve bilgiye sahiptir. İkincisi ise, bu yanlış kanı ve tutumlar değiştirilebilir.

Eğitimle değiştirilmesi olası olan bu yanlış kanı ve tutumlar şöyle sıralanabilir.

- Üstün zekalı ve üstün yetenekli çocuklarda davranış ve ruhsal bozukluklar gözlenir.
- Üstün zekalı ve üstün yetenekli çocuklar erken gelişir ve erken sonlanırlar, yani kısa ömürlüdürler.
- Üstün zekalılar aşırı hareketlidir.
- Üstün zekalılar sıksa, kısa boylu, iri kafalı, çelimsiz ve gözlüklü olurlar.
- Üstün zekalılar ve üstün yetenekliler uyumsuz olurlar.
- Üstün zekalılar tek başlarına oynamaktan hoşlanırlar.
- Üstün zekalılar her ortamda yetişirler.
- Kardeşlerin en küçüğünün üstün zekalı olma olasılığı yüksektir.
- Üstün zekalıları eğitirsek seçkin bir sınıf yaratırız.
- Üstün zekalı çocuklar toplumsal açıdan geridir.
- Üstün zekalı ve üstün yetenekli çocuklar bencildir.
- Üstün zekalı ve üstün yetenekli çocuklar diğer insanları aşağılamaktan hoşlanırlar.
- Üstün zekalılar sınıflarında inek olarak adlandırılan öğrencilerdir.

Yukarıda sıralanan görüşler çeşitli roman, kitap, tiyatro, film ve özellikle TV dizile-rine esin kaynağı olmuş ve üstün zekalı ve üstün yetenekli çocuklara ilişkin olum-suz bir imge oluşmasına neden olmuştur. Bu olumsuz yargı kalıpları, üstün zekalı ve üstün yetenekli çocukların kendilerini gizlemelerine, özelliklerini göstermeme-lerine ve hatta bazı durumlarda, özellikle ergenlik çağlarında, yetenek ve zeka dü-zeylerine uygun olmayan okul başarısı göstermelerine neden olmaktadır.

Özel eğitimin en çok ihmal edilen ve önlemleri hep oluruna bırakılan alanı yukarıda değinilen yargı kalıpları nedeniyle üstün zekalı ve üstün yetenekli çocuklar olmuştur.

Uygarlık düzeyi dediğimiz, insanlığı daha iyiye daha güzele doğru götüren, birikimleri, buluşları ve yaratıları ortaya koyanlar şüphesiz sıradan insanlar olmamasına karşın, bu düzeyi geliştiren ve ileriye götüren, olağanüstü özellikleri bulunan, bu bir avuç özel gereksinimli üstün nitelikli kişilere yönelik önlemler, önemlerine koşut olarak yeterince alınamamıştır.

Özel eğitim konusu olması gereken bütün ayrıcalıklı çocukların, böyle bir eğitime niçin gereksinimleri olduğunu savunmak oldukça kolaydır. Ancak gerek alan içinde gerekse alan dışında bir çok kişi, olağanüstü anlksal yetenekleri bulunan çocukların niçin özel eğitim konusu olması gerektiğini kolaylıkla benimsememekte ve bunun doğal sonucu olarak, özel eğitimin diğer dalları olan görme, işitme ve zihin engelliler konusunda önemli adımlar atarak, bu grupların sürekli örgün eğitim içine alınmasını sağlarken, yıllardır üstün zekalı ve üstün yetenekli çocuklar kapsam dışı tutulmaktadır.

Bu ünite ile bu çocukların neden özel eğitim kapsamı içinde ele alınmaları gerektiği, özellikleri ve gereksinimleri tarihi bir bakış içinde, Türkiye'deki uygulamalar da dikkate alınarak tartışılmaya çalışılacaktır.

2. Özel Eğitim Gerekçeleri

Özellikle ilköğretim ve bir dereceye kadar ortaöğretim programları öncelikle çoğunluğun bulunduğu orta ve orta çevresinde yetenekleri bulunan çocukların gereksinimlerine göre düzenlenmiştir. Bu durum, üstün zekalı ve üstün yetenekli çocukların yeteneklerinin tümünü kullanmadan başarılı olmalarını sağlamaktadır. Bunun sonucu, öğrenci programa ilgisiz kalmakta, edindikleri bilgi düzeyi, zihinsel düzeyine uygun olarak olabileceğin çok gerisine düşmektedir. Böylece çocuğun gizilgücünün büyük bir bölümünü öğrenim yerine başka alanlara kaydırabileceğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır.

Bu çocukların olağanüstü yeteneklerini, tanımlamakta ileride göreceğimiz gibi, ana babalar ve öğretmenler zaman zaman yanılıya düşebilmektedirler. Kimi zaman bu farklılıklar, anormallik görüntüsü olarak da yorumlanabilmektedir.

Zihinsel gelişimi, akranlarına göre, iki zeka yaşı ileride olan bir çocuğa gelişigüzel seçilmiş yüz çocuk arasında bir tane rastlanırken, daha yukarı zihin düzeyi olan örneğin, Einstein düzeyinde bir çocuk için bir milyon çocuk taramak gerekmektedir. Bu nedenle bunlardan bir tanesinin eğitim kapsamı dışında kalması, hem ülke hem de insanlık için büyük bir kayıp olmaktadır.

Yukarıda sıralanan bu nedenlerden dolayı üstün zekalı ve üstün yetenekli çocukların özel eğitim kapsamı içine alınarak, özel programlar ve özel yetişmiş personel tarafından eğitilmesi gerekmektedir.

3. Konuya İlişkin Kavramlar

Bütün anababaların çocukları (daha anne karnında iken), onlara göre üstün zekalıdır. Bunun nedeni, çocuğun aile için taşıdığı anlam ve öneme dayanmaktadır. Çocuk, nesli devam ettiren, ana babanın sağlıklı olduğunu kanıtlayan, ana babanın gerçekleştiremedikleri kendi özlemlerini giderebilecek olan bir üründür. Yine çocuk, eşlerin birbirine, ailelerine ve topluma verdikleri bir armağan olarak kabul edilebilir. Bu nedenle kişiler hem iyi armağan almak hem de iyi armağan vermek istediklerinden, doğal olarak her çocuk, doğumsal bir zedelenmesi ve buna bağlı bir yetersizliği olmadan dünyaya gelmişse, ana babalarınca üstün zekalı olarak benimsebilir.

Yelpazeyi bu kadar geniş ele almamıza karşın, özel eğitim içinde en çok göz ardı edilen alanın bu çocuklar olduğunu yinelemek konunun önemi açısından gerekmektedir. Bunda daha önce tartışılmış olan yanlış kanı ve inanışların etkiliği kadar, kapsam içindeki çocukları tanımlayan kavramların açıklanmasında ve ölçülmesinde ortak uygulamalara hala ulaşamamış olması da yatmaktadır.

Nitelikli olan kişileri belirlemek için eskiden beri çeşitli terimler kullanılmıştır. Zeki, kafalı, akıllı, dahi, deha, beyinli, beyingücü, üstün zekalı, seçkin, üstün yetenekli, üstün başarılı gibi. Bu terimlerin bir bölümü bireyin sahip olduğu doğal yetenekleri belirlerken (zeki ve üstün yetenekli terimleri gibi), diğer bölümü de doğal yetenek aracılığı ile elde edilen ürünü belirtmektedir (deha, üstün başarılı, seçkin gibi). Hangi gruplama dikkate alınıralsa alınsın, olağanüstü niteliklerin belirlenmesinde, sahip olunan bu özelliğin kendisi değil bireydeki yansımaları ölçülebilmektedir. Başka bir deyişle eğer kişinin boy, kilo gibi özelliklerini ölçmek istersek, bu özelliklerin ölçümünde kullanılan araçların, metre ve kilogram karşılıkları, bu birimlerin kullanıldığı hangi topluma, hangi sosyo-ekonomik düzeye ya da ülkeye gidilirse gidilsin aynı ve değişmez sonuçlar veririrken, zeka ve yetenek gibi özelliklerin ölçümü, ölçü araçlarının standart olmaması nedeniyle toplumdan topluma, sosyo-ekonomik düzeye, kültür ve ülkelere göre değişiklikler göstermektedir.

Zeka ve Yetenek kavramlarının ölçülmesinde tüm alan uzmanlarının hemfikir olduğu normların bulunamaması, üstün zekalı ve üstün yetenekli çocukların gözardı edilmesinde önemli etkenlerden birisi olmuştur. Bu etkenin olası etkilerini azaltmak, toplumlar arasındaki farklılıkları en aza indirmek için son yıllarda söz konusu kavramların açıklanmasında ve ölçülmesinde esnek, alan uzmanlarınca kabul edilebilir yaklaşımların tartışmalara açıldığı gözlenmeye başlamıştır.

4. Zeka, Tanılama Yöntemleri

4.1. Zeka

Geçmişte ve günümüzde farklı yaklaşımlar içerisinde zekanın bir çok tanımı yapılmıştır. Bu yaklaşımlar genellikle *işlemsel* ve *kuramsal* olmak üzere iki temel başlık altında toplanmaktadır.

İşlemsel Yaklaşımda zeka, ilişkili olduğu varsayılan özellik ya da davranışlar belirtilerek, dolaylı olarak açıklamaya çalışılmaktadır. Buna göre, "zeka öğrenme yeteneğidir", "zeka genel problem çözme yeteneğidir" şeklinde yapılan tanımlar bu kategoriye girmektedir.

Kuramsal yaklaşımda zeka, farklı kuramlar çerçevesinde tanımlanmaktadır. Bu kuramlar içerisinde en yaygın kabul görenleri *Gelişim* ve *Psikometrik* kuramlardır.

Gelişim kuramları denilince hemen akla gelen Piaget ve onun geliştirdiği Bilişsel Gelişim Kuramıdır. Buna göre zeka "bireyin çevreye uyum ve eşgüdüm sağlamanın bir yönüdür".

Bu konuda ayrıntılı açıklamalar için Eğitim Bilimlerinde Yenilikler kitabınızın 7. ünitesine bakınız.

Psikometrik Kuramlar, zekada bireysel farklılıklar olduğu ve bunların zeka testleriyle ölçülebileceği varsayımı üzerine kurulmuştur.

Zekadaki bireysel farklılıkları bilimsel olarak ele alan ilk bilim adamı Galton'dur. Psikometrik kuramlarda İşlemsel kuramlarda olduğu gibi temel düşünce aynı da olsa farklı görüşleri yansıtan çeşitli kuramlar yer almaktadır. Farklı görüşler genellikle zekayı oluşturan genel ve özel etmenlere ya da yeteneklere ilişkin olmaktadır. Bu görüşlerin bir ucunda bulunan Spearman'a göre, her türlü zihinsel etkinlikte temelde genel bir zihinsel etmen (g etmeni), belirli bazı etkinliklerde ise özel etmenler (s etmeni) rol oynamaktadır. Diğer uçta bulunan Guilford'a göre ise zeka birbirinden bağımsız 120 kadar etmeden oluşmaktadır.

Günümüzde genellikle zekanın birbiriyle ilişkili ya da ilişkisiz pek çok etmen ya da yetenekten oluştuğu kabul edilmektedir. Buna göre, zekanın belirli bazı etmenler dikkate alınarak değerlendirilmesi ve edinilen sonucun Zeka Bölümü (ZB) puanı ile ifade edilmesi, yanlış bir uygulamadır. Gerçek bir değerlendirme bu etmenlerin tek tek ele alınmasıyla mümkün olabilir. Bu konuda en kapsamlı çalışma *Çoklu Zeka Kuramını* geliştiren Gardner tarafından yapılmıştır.

Gardner, zekayı "bir ya da birden fazla kültür için değerli olan bir ürünü ortaya koyma ya da problem çözme yeteneği" olarak tanımlamıştır. Gardner'a göre bireyin yedi tür zekası vardır. Bunlar:

- **Sözel Zeka:** Dil becerileri. Kelimeleri kullanma ve yorumlama yeteneği, yazılı ve sözlü anlatım, öykü, şiir yazma ve diğer edebiyat becerileri sözel zekaya bağlı yeteneklerdir.
- **Mantıksal Zeka:** Zeka testlerinin ölçmekte olduğu yetenek alanı olarak benimsenmektedir. Genellikle analitik ve bilimsel düşünme diye adlandırılan yetenekleri içerir. Matematik ve fen alanını kapsar. Mantıksal zeka toplumunda oldukça fazla değer verilen bir yetenek alanıdır. Bu çeşit zekaya sahip olan öğrenciler okullara giriş sınavlarında üstün başarı gösterirler.
- **Müziksel Zeka:** Dil de olduğu gibi müzik de bireyin kendini ifade araçlarından biridir ve Gardner müziğin kendisine has bir zekası olduğunu savunur. Bu zekası üstün olan kişiler, bir şarkının ritmini kolayca yakalayabilirler.
- **Uzamsal Zeka:** Uzamsal dünyanın zihinsel modellerini biçimlendirme yeteneğidir. Bunu yaparken birey, modeli yönetir ve yönlendirir. Üç boyutlu düşünme bu zekanın en belirgin özelliğidir. Denizci, mühendis, cerrah, heykeltıraş ve ressam olmak için bu tür zekaya sahip olmak gerekmektedir.
- **Bedensel Zeka:** Bedeni son derece duyarlı ve etkili biçimde kullanma yeteneğidir. Yüksek bedensel zekaya sahip insanlar, tiyatro, bale, spor ve dans da başarılıdırlar. Zihin ve beden bağlantısını iyi biçimde kurarlar.
- **Başkalarını Anlama:** Bu diğer kişilerin nasıl çalıştıklarını, onları nelerin güdülediğini, onlarla birlikte nasıl çalışacağını anlama yeteneğidir. Satış elemanlarının, politikacıların, öğretmenlerin ve din görevlerinin bu tür zekaları vardır ya da sahip olmaları gerekir.
- **Benlik Bilgisi:** Kişinin kendi kendisini, duygularını anlamasını sağlayan içgörü, birey bu içgörünün rehberliği ile kendi davranışlarını yönlendirir ve biçimlendirir. Birey ayrıca bu bilgiyi kullanarak sahip olduğu diğer zekalarına ait bilgilere de sahip olur.

Gardner'a göre bireyler öyle ya da böyle bu zekaların tümüne değişik düzeylerde sahiptir. Kimisinde çok gelişmişken kimisinde de gelişimleri ortalama çevresinde kalmış olabilir. Zeka tanımlaması yapmaya çalışanların büyük bir bölümü Gardner'a göre, zekaya çok sınırlı bakmakta ve sadece onun yukarıda açıklanan zekalarından Sözel Zeka ile Mantıksal Zekayı tanımlamaktadırlar.

Zekanın açıklanmasına ilişkin bu genel bilgilenmeden sonra ve Gardner'ın kuramını temel alarak konu kapsamındaki çocukları nasıl tanımlayabiliriz?

- Leyla, standartlaştırılmış zeka testinde 145 ZB elde etmiş, ama okuldaki akademik ortalaması 80.

- Sinan, resim-iş dersinde çok güzel heykeller yapmakta ancak akademik ağırlıklı derslerden kılpayı sınıfını geçmekte.
- Pınar, müzik dersinde çok iyi, tüm üflemeli çalgıları çalabilmekte, saksafonda çok iyi ve akademik derslerinin ortalaması 90.
- Tarık, matemattikte sanki bir sihirbaz, çözemediği problem yok, ancak İngilizce ve sosyal bilgilerde yardıma gereksinimi var.
- Rüya, sınıftaki tüm çocukların akıl hocası, her konuda arkadaşlarına rehberlik ve önderlik yapan bir lider.

Bu çocukların hangisi üstün zekalı, üstün yetenekli ya da yaratıcıdır diye belirlemeye çalışıldığında, kolaylıkla ayırımı yapmak olası değildir. Eğer, tanımlamayı, zeka testleri sonucuna göre yaparsak sadece Leyla üstün zekalıdır. Pınar, Tarık üstün yeteneklidir. Sinan ise yaratıcıdır. Ancak yukarıda açıklanmaya çalışılan Çoklu Zeka Kuramı esas alındığında, bu çocuklardan birini diğerine yeğlemek ya da eğitime belli birini almak olası değildir. Tek bir belirleyici özelliğe bakarak ya da ölçerek çocuğun sahip olduğu tüm özelliklerini tanımlamamız söz konusu değildir. Bir çocuk bu yedi alanın bir ya da bir kaçında akranlarına göre daha yeterli olabileceği gibi, belli bir gizilgüce de sahip olabilir. Bunun doğal sonucu olarak aşağıdaki tanımlar bu bölümde özellikleri ve eğitimleri tartışılacak çocukların tanımlanmasında esas alınacaktır.

4.2. Sınıflama

Günümüzde üstün zekalı çocukların bir çok tanımı yapılmıştır. Bunlar içerisinde en yaygın kabul gören tanıma göre *"Zihinsel yeteneklerinin ya da zekalarının birden çoğunda akranlarına göre üst performans gösteren ya da gizilgüce sahip olan, yaratıcılık yani güçlü olan ve başladığı işi tamamlama, üstesinden gelmede yüksek görev anlayışı bulunanlara üstün zekalı çocuk"* denilmektedir. Bu çocuklar kendi akran gruplarından rastgele seçilmiş bir kümenin %98'inden üstün olan çocuklardır.

Üstün yetenekli çocuk, bir ya da birden çok yetenek alanında ya da zeka özelliğinde akranlarından çok üstün performans gösteren ya da gizilgüce sahip olan ve diğer alanlarda da ortalama düzeyde özelliklere sahip olan çocuktur.

Görüldüğü gibi, artık üstün zekalı, üstün yetenekli çocukların tanımlamalarında kesin bir sınırlamayı getiren ZB kullanılarak sınıflandırma yapılmamaktadır. Ancak, Türkiye'de yapılan sınıflandırmada rehberlik ve araştırma merkezlerince yapılan ölçümler sonucu verilen ZB ne bakılmaktadır. Bu yaklaşımın değişmesi gerekir. Çünkü etiketlenme tehlikesi, üstün zekalı ve üstün yetenekli çocuklar için de söz konusudur. Konulan etiket, çocuğa karşı ailenin ve toplumun tutumlarında değişikliğe neden olabilmektedir. Bu değişiklikler bir çok durumda çocuğun gelişimini olumsuz yönde etkilemekte, aile içi ilişkileri bozmaktadır.

4.3. Tanılama Yöntemleri

Üstün zekalı, üstün yetenekli çocukların tanılanmasında büyük ölçüde yukarıda tartışılması yapılan zeka ölçekleri uygulanmış gelmiştir. Ancak, gerek ölçeklerin gerçek zeka düzeyini değil ürünü ölçtüğünü belirlenmesi, gerekse bu ölçeklerin belirli bir kültür düzeyini dikkate alarak hazırlanmış olmasının verdiği sınırlılıklar, özellikle alt sosyo-ekonomik düzeydeki çocukların ölçülen özelliklerde alt değerler almasını doğurduğu için yoğun eleştirilere uğramıştır. Bunların yanında zeka ölçekleri ile belirlenen ZB gibi tek bir puanı tutturuların belli bir kümeye alınması sözkonusu iken, bu puandan bir ya da iki puan aşağıda olanın kümeye giremediği ve gruplama dışı kalan bu çocukların, gruba girenlerden daha alt yeterlikte değerlendirilmesi de eleştiri odaklarından bir diğeri olmuştur. Bütün bu olumsuzlukları giderilebilir için çocukların performans ve gizilgüçlerini belirlemede zeka ölçekleri dışında başka ölçümler de kullanılmasına başlanmıştır.

Üstün zekalı çocukların tanılanması yapılırken, eğer çocuğun sahip olduğu zeka veya yetenek düzeyi akranlarından çok çok üstünse, örneğin 2.5 yaşında okumaya başladıysa ya da 4 yaşında okuyup yazan ve aritmetik işlemleri yapan bir çocuk ise bu çocuğun üstün zekalı olup olmadığını belirlemeye hiç gerek yoktur. Çocuk kendi düzeyini apaçık göstermektedir. Ancak akranlarından olan farklılığı bu kadar belirgin olmayan, yani ortalamadan biraz üstünde yetenek gösteren çocuklar için durumlarını belirleme amacıyla ölçümlerin yapılması gerekmektedir.

Üstün zekalıların tanılanmasında kullanılan yöntemlerin büyük bir bölümü bu alanda öncü çalışmalar yapan Terman'ın 30 yıl süren dikey genetik yöntemle boylanmasına yaptığı araştırmayla elde ettiği veriler ve yöntemlerle belirlenmiştir. Terman 1924 yılında ABD California Eyaletinde 3-8 sınıflara devam eden, 8-11 yaşlar arasında bulunan 250 000 çocuğu tarayarak tespit ettiği 1 458 üstün zekalı çocuğu (Stanford-Binet Testine göre ZB 140 ve üzerinde olan) otuz yıl süreyle takip ederek yapmış olduğu araştırmayla, çağdaşlarına ve kendisinden sonra bu konuyla ilgilenenlere önemli ipuçları vermiştir.

Bu araştırmada tanılama amacıyla kullanılan yöntemler ve bu yöntemlerin sakıncalı ve yararlı yanları ile üstün zekalı ve üstün yetenekli çocukları belirlemedeki isabet oranlarını şöylece özetleyebiliriz.

- **Aday Gösterme:** Okullara gönderilecek bir form ile yönetici, rehber öğretmen, sınıf öğretmeninden, daha sonra özelliklerini açıklayacağımız özelliklere uyan öğrencileri aday göstermeleri ya da ana babalardan çocukları içinde en uygun olanlarını belirlemeleri istenir. Bu konuda anababaların çocuklarının yeteneğini belirlemede isabet oranının %40 düzeyinde olduğunu Terman'ın araştırması göstermektedir. Yani anababalar bu konuda pek isabetli karar alamamaktadırlar. Bu nedenle anababalardan sağlanacak ön bilgilerin mutlaka başka verilerle desteklenmesi gerekmektedir.

- **Öğretmen Gözlem ve Kanaati:** Her çeşit çocuğun devam ettiği, resmi devlet okullarında öğretmenlik yapanların bu konudaki isabet oranı %60 dolaylarındadır. Seçerek öğrenci alan okulların öğretmenleri yetenekli çocukları belirlemede çok başarılı olamamaktadırlar. Öğretmenlerden, sınıfının yaşça en küçük ancak başarısı ortalama düzeyinde olan çocuklarla, sınıflarının en zeki ve yetenekli öğrencilerini ve akademik alanlarda üstün başarı gösterenleri belirlemeleri istenerek saptama yapılabilir. Bu çocuklardan en fazla üstün zekalı ve yetenekli olanların daha çok yaşça sınıfının küçüğü olan, buna rağmen ortalama başarı gösterenler olduğunu araştırmalar desteklemektedir. Öğretmen gözlem ve kanaatleri tek başına tanı aracı olarak kullanılmamalıdır.
- **Arkadaş Gözlem ve Kanaati:** Bazı durumlarda öğrenciler birbirlerini daha iyi tanımaktadırlar. Bu bakımdan güvenilirliği çok fazla olmasa da, dikkatli düzenlenmiş sorgulama teknikleri ile özellikle liderlik, psikomotor alanlarda yetenekli olan çocukları belirlemek ve profillerini çıkartmak için arkadaş kanaatlerine başvurulabilir.
- **Aile Geçmişi:** Üstün zekalılar konusunda yapılan araştırmalar, gizilgüç olarak tüm sosyo-ekonomik katmanların eşit şansa sahip olduklarını ancak, uygun çevre koşullarının ve olanakların çocuğa sağlanması açısından üst sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerin şansının daha fazla olduğunu göstermektedir. Ancak burada değinilen üst sosyo ekonomik düzeyi belirlemede ana babanın eğitim düzeyinin yüksek öğrenim olma koşulu dikkate alınmalıdır. Bunun nedeni hem kalıtım hem de çevresel etmenlerin ancak böylesi bir ortamda çocuğun yeteneklerini ortaya koymada etkili olmasıdır.
- **Çocuğun Gelişim Profilleri:** Üstün zekalı ve üstün yetenekli çocukların gerek taranmasında gerekse tanınmasında en sağlıklı olanı ve tüm çağ nüfusunu kapsayarak uygulandığında tüm sosyo ekonomik katmanlardaki üstün zekalı çocukların kesin saptamalarının yapılma olasılığı yüksek olanı, çocuğun bilişsel, duyuşsal, devinimsel, duygusal gelişim alanlarındaki performansını gösteren profillerin çıkartılmasıdır. Bu gelişim alanlarının bazılarına ilişkin standartlaştırılmış ölçekler kullanılırken (bilişsel, toplumsal alanlarda olduğu gibi) bazı alanlar için ölçüt bağımlı ölçeklerle betimsel ölçümlerinin yapılması söz konusudur (Aritmetik, dil, görsel, devinimsel alanlarda olduğu gibi).

Türkiye’de standartlaştırılmış ölçekler, rehberlik ve araştırma merkezlerinde uygulanmaktadır. Diğerlerini, yani ölçüt bağımlı ölçekleri, bireyselleştirilmiş eğitim programları geliştirmeyi bilen ve bu alan için yetiştirilmiş öğretmenler uygulayabilir.

- **Grup Zeka Testleri:** Özellikle grup testleri, bu alanda yetişmiş olan öğretmenlerin gözlemleri ile dengelendiği takdirde tarama amacıyla kullanılabilir. Ancak bu araçlarla güdüsel ve duygusal sorunları olan üstün zekalılarının gözden kaçırılma olasılıkları bulunmaktadır.

- **Başarı Testleri:** Grup testleriyle aynı sınırlılıkları olmakla beraber, çocuğun değişik akademik alanlardaki becerilerini belirleme açısından önemli ipuçları verebilir. Çeşitli öğrenme yetersizliği gösteren üstün zekalı çocuklarla, yaratıcı çocukların belirlenmesinde işe yaramaz.
- **Bireysel Zeka Testleri:** Klasik ve geleneksel anlamda üstün zekalı çocuğun yetenekleri ve gizilgücü hakkında daha kesin tanılamalar yapmayı olası kılan ölçeklerdir. Ancak çocuğun sınıf ortamında nasıl bir performans gösterdiği ya da nasıl bir başarı gösterebileceğini kestirmede kullanılamaz. Pahalı ve uygulaması uzman ve zaman gerektiren ölçeklerdir. Kültürel sınırlılık ve yanlılıkları bulunmaktadır.

Ülkelerin büyük bir bölümünde ZB üstün zekalılığı belirlemede temel ölçüt olarak ele alınmaktadır. Genellikle ZB'nün üstün zekalılığı belirlemedeki kesme noktası ortalamanın +2 standart sapma üstü olarak kabul edilmektedir. Bu, üstün zekalılar grubuna giren çocukların kendi akran gruplarının %98'inden daha üst puan aldığı biçiminde yorumlanabilir.

Üstün zeka ve üstün yetenekli öğrencilerde gözlenen daha başka zihinsel özellikler de bulunmaktadır. Bunlar arasında sorgulama ve sorun çözmeyle ilgili olan yüksek derecede mantıksal düşünme, erken dil gelişimi sayılabilir. Ancak, akademik alanlarda göstermiş oldukları yetenek en bariz bir gösterge olarak ele alınabilir. Bu çeşit özellikler, öncelikle sınıf öğretmenleri tarafından farkına varılan özelliklerdir. Bunun böyle olması da doğaldır.

Üstün zekalı, üstün yetenekli çocukların eğitiminde gerekli önlem ve uygulamaları yapan ülkelerde günümüzde en güvenilir tanılama yöntemi olarak çocuğun bütün yön ve özelliklerinin tanımlanmasına olanak tanıyan yaratıcı öğrenme ortamlarının düzenlenmesi ön plana çıkmaktadır. Bu ortamlarda hem çocuğun kendi yeteneklerini keşfetmesine olanak tanınırken, aynı zamanda çocuğa sahip olduğu tüm gizilgüçlerini en üst düzeye çıkartacak deneyimler sağlamaktadır.

5. Dünya'da ve Türkiye'de Konunun Tarihçesi

Üstün zekalılar, üstün yetenekliler ve yaratıcı çocuklarla ilgili kaynaklara bakıldığında 1957 yılı önemli bir tarih olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihte Sovyetler Birliği uzaya ilk uzay aracını, Sputnik'i fırlatmıştır. Bu tarihten sonra üstün zekalılar, üstün yeteneklilerin ve yaratıcı çocukların eğitiminde batıda çığır açılmıştır. Batı ülkeleri, Sovyetler Birliğinin kendilerini uzay yarışmasında geçme nedenini araştırırken karşılıklı olarak üstün zekalı ve üstün yetenekli çocukların eğitimine Sovyetlerin verdiği önem çıkmıştır. Bu tarihten sonra da üstün zekalılarının eğitiminde gerek kurumsal, gerek eğitim programları gerekse tanılama boyutlarında hızlı uygulamalara başlamışlardır.

Bu atılım kendisini doğal olarak Türkiye’de de göstermiş ve 1964 yılında Ankara Fen Lisesi fen ve matematik alanında üstün yetenekli çocukları, ülkenin gereksinme duyduğu bilim adamı ve araştırmacı olarak yetiştirmek üzere kurulmuştur. Daha sonra 1973 yılına kadar sürecek olan bir dönem içinde üst özel sınıf, türdeş yetenek kümeleri, türdeş yetenek sınıfları uygulamaları ile bir atılımın başladığını görmekteyiz. Eğitim konusunda başlanılan bu girişimler çeşitli nedenlerle sonlanmıştır. Ancak, 1957’den önceki gelişmelere baktığımızda Türkiye’nin bu konuda tarihsel açıdan tüm Dünya’ya önderlik yaptığını görmekteyiz. Enderun okul sistemi, altıyüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu döneminde, devşirme yoluyla seçerek aldığı ve yeteneklere yönelik programlarla ortalama on-onbeş yıllık eğitimden sonra devletin gereksinme duyduğu üst düzey yönetici, asker ve sanatçıları yetiştirmesi ile üstün zekalıların eğitiminde öncülüğünü kanıtlamıştır. Enderun okuluna öğrenci almada kaynağın bozulmasının imparatorluğu zayıflattığını kaynaklar belirtmektedir.

Bu arada, devletin himayesinde üstün özel yetenekli çocukların yetiştirilmesi için 1948 yılında çıkarılan İdil Biret Suna Kan Yasası’nı belirtmek gerekir. 1957 yılında, söz konusu Yasa, kapsamı genişletilerek 6660 Sayılı Müzik ve Plastik Sanatlarda Olağanüstü Yetenek gösteren Çocuklar Hakkında Kanun yürürlüğe konmuştur. Bu Kanun halen yürürlüktedir. Ancak 1978 den sonra, Kanun kapsamına hiç kimsenin alınmadığı gözlemlenmektedir. 1948 den 1978 e kadar ki sürede hemen hemen hepsi Dünya çapında ünlü olan 20 'ye yakın sanatçı devlet himayesinde yetiştirilmiştir. Halen, Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak Ankara’da bir okulda Bilim Sanat Merkezi olarak örgütlenmiş bir uygulama ile ortaöğretim düzeyinde açılmış olan anadolu güzel sanatlar liseleri dışında resmi bir kurum bulunmamaktadır. Ancak özel vakıfların üstün zekalı çocukların eğitimi için kurmuş olduğu birisi ilköğretim diğer ikisi de ortaöğretim kurumu olan üç okul bulunmaktadır. Bunların yanında seçerek öğrenci alan resmi ve özel ortaöğretim kurumlarını da bu çocuklara yönelik kurumlar olarak kabul edersek, sınırlı sayıda kurum olduğunu, batı ülkelerinde olduğu gibi örgün eğitim içinde ilköğretimden başlayarak bu çocuklara yönelik önlemlerin alınmadığını söylemek olasıdır.

Yukarıda 1964 yılında kurulduğu belirtilen Ankara Fen Lisesi ve daha sonra açılan diğer Fen Liseleri, gerek kadroları gerek öğrenci seçim sisteminin değişmesi ve gerekse donanımlarındaki eksikliklerden dolayı kuruluşlarındaki bilim adamı ve araştırmacı yetiştirme özellikleri yok olduğundan, üstün zekalı çocuklara eğitim veren kurumlar olma özellikleri tartışılabilir konuma gelmiştir. Bunun yanında, çağ nüfusunun ancak % 10’una eğitim olanağı sağlayan, iki aşamalı sınavla öğrencileri seçerek alan yükseköğrenim kurumlarını da dolaylı olarak üstün yeteneklilere yönelik eğitsel önlemlerden sayabiliriz. Bunlara ek olarak, TÜBİTAK, TUBA vb. kuruluşların vermiş olduğu bursları da kapsam içine almak olasıdır.

Batıdaki duruma bakarsak 1957’den sonra hızla bu konuda gerekli adımların atıldığını, gerek ayrı eğitim, gerek birlikte eğitim şeklinde tüm uygulamaların yaygınlaştığını ve bütün üstün zekalı çocukları kapsayacak yapıya ulaştığını görmekteyiz.

6. Üstün Zekalı ve Üstün Yetenekli Çocukların Özellikleri

Üstün zekalılar konusunda yapılmış oldukça fazla araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmaların en ünlüsü, yukarıda değinmiş olduğumuz Terman'ın araştırmasıdır. Gerek bu araştırma gerekse daha sonra yapılan araştırmaların sonuçlarına göre üstün zekalı çocukların gelişim boyutlarına göre gösterdikleri özellikler ana hatlarıyla Çizelge 11.1'de sıralanmıştır.

Çizelge 11.1: Üstün Zekalı ve Üstün Yetenekli Çocukların Özellikleri

- **Bedensel Özellikleri** : Bir küme olarak, beden yapıları diğer akranlarına göre daha iri ve sağlıklıdır. Doğum ağırlık ve boyları ortalamanın üzerindedir. Yürüme, konuşma ve diğer devinim becerilerinin öğrenilmesinde akranlarından daha erkendirler. Duyu organı bozukluklarına daha az rastlanırlar. Hastalıklara karşı dirençlidirler. Ortalama ömürleri daha uzundur.
- **Yaratıcılık Özellikleri**: Soru ve sorunlara çok sayıda çözüm ya da düşünce üretir. Alışılmışın dışında, özgün görüşleri ve tepkileri vardır. Görüşlerini sakınmadan söyler. Bazan bu görüşleri kökten değişiklikleri gerektirir, görüşlerini uzlaşmaz bir biçimde sonuna kadar savunur ve asla vazgeçmez, gözünü budaktan esirgemez. Maceraya düşkündür. Keskin bir mizah anlayışı vardır. Olağan kişilerin farkına varamadığı ince espirileri kolaylıkla fark eder. Güzellik duygusu gelişmiştir. Estetik özellikleri hemen algılar.
- **Öğrenme Özellikleri**: Çok çeşitli konularda derin ve yoğun bilgilere sahiptir. Sunulan bilgileri kolaylıkla özümser ve anımsar. Karmaşık materyalleri, kendisi için anlamlı olan parçalara ayırarak anlamaya çalışır. Herkesce bilinen yanıtların, mantıksal yanını görür. Keskin ve dikkatli bir gözlemcidir. Yaşının üstündeki sözcükleri, anlamlarını bilerek yerinde kullanır.
- **Önderlik Özellikleri**: Okulla ilgili olan etkinliklerin hemen hepsine katılır. Etkinlikleri devam ettirmede ona güvenebilirsiniz. Sorumluluklarını çok iyi bilir, söz verdiği işi en iyi biçimde yerine getirerek tamamlar. Gerek kendi akranları, gerekse yetişkinlerin yanında kendine güveni tamdır. Yaptığı işi rahatlıkla sunar. Sınıf arkadaşlarıncaya sevilen bir kişidir. Duygu ve düşüncelerini çok iyi biçimde ifade eder, sözcükleri iyi seçer ve söylenenleri iyi anlar.
- **Güdüsel Özellikleri**: Merak ettiği konuları incelerken bir başkasının kendisini güdülemesine gereksinimi yoktur. Tek düze işlerden genellikle sıkılır. Kendini ilgilendiği konuya ya da soruna kapılıp bütünüyle özümser. Üstlendiği iş ya da görevi sonuna kadar götürür. Yetişkinlerin ilgilendiği, din, politika, dünya sorunları gibi konu ya da sorunlarla ilgilenir.

7. Eğitimlerinde Öğretmenlere Düşen Görevler

Daha önce de belirtildiği gibi öğretmenler üstün zekalı çocukların tanınmasında çok başarılı olamamaktadırlar. Ancak verilecek olan bazı ipuçlarından yararlanarak bu konudaki yeterliklerini artırmaları olasıdır.

Üstün zekalı ve üstün yetenekli çocukların özellikleri anımsanacak olunursa olağan sınıf ortamlarında gösterecekleri davranışlar açıkça ortaya çıkacaktır. Eğer çocuk sınıf ortamında;

- sürekli olarak huzursuzluk ya da aşırı hareketlilik gösteriyorsa,
- aşırıya kaçan ölçülerde şaka ya da yaramazlık yapıyorsa,
- bütün olumlu ve uyumlu davranışlarına karşın, akademik olarak göstermesi gereken başarıyı gösteremiyorsa,

- ders etkinliklerine katılmayıp bir köşede oturuyor, içine kapanık, gündüz düşleri kuruyorsa,
- sık sık okulu asıyorsa,
- ev ödevlerini yapmaktan kaçınıyor ya da isteksiz davranıyorsa,
- öğretmenin sonuçlandırdığı bir konuda hala ısrarlı biçimde tartışmaya devam etmeye çabalıyorsa,

tüm bunlar üstün yetenekli ve üstün zekalı çocukların tüm gizli güçlerine karşın programda başarısız olduklarının bir göstergesi olup, bunun olası nedeni; öğretmenin öğrenciye uyguladığı programın;

- ya çok kolay olmasından,
- ya sınıf çalışmalarındaki hızın çok ağır gelişmesinden,
- ya aşırı tekrarlara yer vermesinden,
- ya derinlemesine tartışmalara yeterince yer vermemesinden,
- ya verilen ödevlerin yeteri kadar çocuk için kendi yeteneğini ve yeterliğini geliştirici olmamasından,
- ya da ders konularının öğrenciye ilginç gelmemesi, onun olgunluk ve yetenek düzeyinin çok altında olmasından,

kaynaklanmıştır diyebiliriz.

Türkiye’de ne üstün zekalılar ne de üstün yetenekliler için yeteri kadar olanakların bulunmaması nedeniyle bu çocuklar olağan akranları ile birlikte eğitim almamaktadırlar. Bu nedenle, normal sınıf öğretmenin sınıfındaki üstün zekalı, üstün yetenekli çocuklar için bazı düzenlemeler yapması kaçınılmaz olmaktadır. Bu düzenlemelerde öğretmenlerin yapmaları gerekenlerle, yapmamaları gerekenler şöylece belirtilebilir:

Çizelge 11.2: Öğretmenlerin Yapmaları ve Yapmamaları Gereken Hususlar

Yapılması Gerekenler

- Daha güç sorular sorun. Yeni düşünceler ve kavramlara ilişkin yeni uygulamalar geliştirmesini isteyerek düşüncelerine esneklik kazandırın.
- Sınıf çalışmalarına ilişkin olarak özel araştırma, inceleme ödevleri verin.
- İlgilendikleri bir konuda özel proje geliştirmelerine fırsat tanıyın. Bu projeyi sınıf arkadaşlarıyla paylaşmalarını olası kılın.
- Eğitsel kol başkanı olmalarına, etkinlikleri planlamalarına ve oyunları yönetmelerine fırsat tanıyın.
- Sınıf düzeyini dikkate almadan, çocukların kendi hızlarında programda ilerlemelerine fırsat tanıyın.
- Açık bir biçimde üstün oldukları matematik, fen vb. derslerde daha üst düzeye çıkmalarını olası kılın. Bu alanlarda daha özgür ve ileri çalışmalarını teşvik edip, tekrarlayıcı alıştırmalardan uzak tutmaya çalışın.
- Bazı konuların öğretilmesinde söze yardımcı olmalarına, arkadaşlarına konuları öğretmelerine izin verin.
- Bu çocuklar için, ana babaları ve okul aile birliği ile ilişki kurup özel ders ya da en yakın üniversitelerden ders alabilmelerinin yollarını araştırın.
- Yeteneklerinin farkında olmalarını ve değerini bilmelerini sağlayın.

Yapılmaması Gerekenler

- Üstün zekalı ve üstün yetenekli çocuklara aynı konuda çok uzun ödevler verme.
- Söz hakkı verme.
- Tek düze, tekrarlayan görevler ve ödevler verme.
- Alışılmışın dışındaki görüşlerini reddetme.
- Zamanlarını boşa harcatma.
- Angarya niteliğinde görevler verme.

Üstün zekalı ve üstün yetenekli çocuklara öğretmenlik yapacaklarda bulunması gereken yeterlikler konusunda yapılmış çeşitli araştırmalar vardır. Bu araştırmalar sonucunda belirlenen en önemli öğretmen yeterliklerinin ilk onu aşağıda sıralanmıştır.

- Öğrenmeye ilgili ve yeterli olma
- Öğretimde sıra dışı yöntem ve yeterliliklere sahip olma
- Adil ve tarafsız olma
- İşbirlikçi demokratik tutum
- Esnek olma
- Espiri duygusuna sahip olma
- Ödüllendirme ve takdir etme becerilerine sahip olma
- İlgi alanında çeşitlilik gösterme
- İnsanların sorunlarıyla ilgilenme
- Hoş bir dış görünüş ve tavıra sahip olma

8. Eğitim Uygulamaları

Özel eğitim kapsamı içinde ele alınması tartışmalı olan üstün zekalı ve üstün yetenekliler için son yıllarda bir çok ülkede eğitimleri konusunda önemli adımlar atılmış bulunmaktadır. Bu önemin ortaya çıkmasının temelinde üç sayıltı bulunmaktadır.

- a. Okullarda genel eğitimin gerektirdiğinden çok daha fazla öğrenme yeteneği olan bir küme çocuk bulunmaktadır.
- b. Bugün bu çocuklar için gerekli olan eğitim ortamları ve önlemleri hazırlanmazsa ülke geleceği tehlikeye atılmış olacaktır. Çünkü, bugünün gençleri yarının yetişkinleri olacağından, onlar için şimdiden uygulanacak olan eğitim ve yapılacak yatırım, boşa harcanmamış olacaktır. Bu gençler, gelecekte, ülkeyi çağdaş uygarlık düzeyine taşıyacak her tür yenilik, buluş ve ilerlemeleri yapabileceklerdir. Onlar geleceğin araştırmacıları, yaratıcı sanatçıları, teknik elemanları ve bilim adamları, toplum liderleri olacaklardır.
- c. Bu çocuklara olağan çocuklara uygulanandan farklı eğitim uygulamak, yeni yollar bulmak için harcanacak çaba genel eğitime katkıda bulunacak ve genel eğitimin niteliğini artıracaktır.

Konuya bu varsayımlar doğrultusunda baktığımızda gözönünde bulundurulması gereken üç gerçek karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, üstün zekalı ve üstün yetenekli çocukları arayıp, tarayarak bulmak gerekmektedir. Çünkü bu çocukların çoğu kendiliğinden ortaya çıkmazlar. Biz arayıp, taramazsak büyük yığınlar içinde yok olup giderler. İkincisi, taranıp bulunan üstün zekalı ve üstün yetenekli çocukların, özel eğitim önlemleriyle en iyi biçimde gelişmelerini sağlamak gerekmektedir. Bu yönüyle olağan programların yaratabileceği sorunlara daha önce değinilmişti. Üçüncüsü ise, bu grubun kısa sürede hayata atılmalarını sağlayarak uzun süre verimli biçimde topluma katkıda bulunmalarını gerçekleştirmektir.

Üstün zekalı ve üstün yetenekli çocuklar için, geliştirilmiş olan eğitim önlemlerinin yarar ve sakıncalarının bilinmesi Türkiye'deki uygulamalar için önem taşımaktadır. Çünkü zaman kaybetmeden uygulamaların başlayabilmesi için Amerika'yı yeniden keşfe gerek bulunmamaktadır. Uygulanan önlemler *Ayrı Eğitim* ve *Birlikte Eğitim* olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır.

8.1. Ayrı Eğitim

Bu uygulamada üstün zekalı ve üstün yetenekli çocuklar belirli özellik ve düzey yakınlıklarına göre gruplanmakta, bu grubun özelliklerine ve gereksinmelerine göre özel eğitim programları geliştirilmekte ve bu programlar çeşitli eğitsel düzenlemeler içerisinde uygulanmaktadır. Bunların başlıcaları aşağıda açıklanmaktadır.

Özel Okul

Üstün yetenekli çocukların belirli amaçlı okullarda toplanıp eğitilmesine verilen addır. Türkiye'de fen liseleri, anadolu güzel sanatlar liseleri, İnanç Vakfı Lisesi bu biçimde örgütlenmiş olan kurumlardır. Tarihsel gelişim açısından ilk örnek ise Enderun Mektebidir.

Yararları

- *Programdaki bütün çocuklar homojen bir grup oluşturduğu için en üst düzeyde öğrencilerin birbirlerini desteklemelerini ve yarışmalarını sağlar.*
- *Tek başına olma duygusunu azaltır.*
- *Eğitsel gereksinmelerini karşılayacak, özel geliştirilmiş programlar kullanılır.*
- *Çeşitli alanlarda genişlemesine ve derinliğine öğrenme gereksinmelerini karşılayacak özel donanımlara olanak sağlar.*
- *Üstün zekalı çocukların eğitimi için özel olarak seçilmiş ve yetiştirilmiş öğretmenler sağlanır.*
- *Çocukların yetenekleri yönünde ve düzeyinde gelişimleri sağlanabilir.*
- *Kırsal bölgelerde olanlar için en iyi eğitim ortamı sağlanabilir.*

Sakıncaları

- a. *Üstün zekalı çocukların, diğer çocuklarla etkileşimde bulunmalarını önleyeceği için, toplumla bütünleşmelerini önler, bencil olmalarını sağlar, liderlik özelliklerinin gelişimini engeller.*
- b. *Çocukları çok erken yaşta uzmanlık alanlarına yönlendirmesi, daha sonra başka alanlara kaymalarını engelleyebilir.*
- c. *Çocukların bir çok üstün özelliklerinin toplum için işlevsel hale gelmesini engelleyebilir.*
- d. *Tüm önlemler içerisinde en pahalı olanıdır.*

Burada belirtilen ve belirtilmeyen bir çok sakıncaları nedeniyle özel okullarda üstün zekalıların ve üstün yeteneklilerin eğitimi artık gelişmiş ülkelerde öğrencinin düzeyi akranlarından çok üstün olmadığı yani deha düzeyinde olmadığı takdirde tercih edilmemektedir.

Özel Sınıf

Özel sınıflarda belirli sayıda üstün zekalı ya da üstün yetenekli çocuklar için büyük yerleşim merkezlerindeki büyük okullarda, özel eğitim sınıflarına benzer olarak kurulan sınıflardır. Bunların da bazı yarar ve sakıncaları bulunmaktadır.

Türkiye’de 1964-1971 yılları arasında önce Ankara’da daha sonra İstanbul, Eskişehir ve Bursa’da uygulanmıştır. Daha önce değinildiği gibi çeşitli nedenlerle uygulamaya son verilmiştir. Yine 1960’lı yıllarda yukarıda belirtilen illerde türdeş yetenek sınıfları uygulamasına gidilmiştir. Bu uygulamada öğrenciler zeka düzeylerine göre (A) İyiler, (B) Ortalar ve (C) Zayıflar diye kümelendirilmiştir. Ancak uygulama kısa bir süre sonra sona erdirilmiştir.

Araştırmalar özel sınıf uygulamasının ilköğretimde değil daha çok ortaöğretimde özellikle çok üstün zekalı ve yaratıcı çocuklar için uygulanabilir olduğunu belirtmektedir. Ancak Türkiye’de böylesi bir deneme henüz yapılmamıştır. Yararları dikkate alınır ve aşağıda belirtilen sakıncalar gözetilirse öğrenci sayısı fazla olan okullarda ve bir ya da birden çok zeka alanlarında üstün olan çocuklar, kredili sistem uygulanması koşulu ile bu uygulamadan yararlanabilirler.

Yararları

- *Eğitsel gereksinmelerini karşılayacak, özel olarak geliştirilmiş programlar ve özel yetiştirilmiş öğretmenlerin kullanılması.*
- *Benzeri olan çocuklarla yakın etkileşim ve yarışma içinde olarak daha üst düzeyde derinlemesine proje ve grup çalışmalarını olanaklı kılması.*
- *Kendi yetenek ve yeterliklerinin hızına göre daha üst düzeydeki programlarda ilerlemelerini olanaklı kılarak kendilerini geliştirmelerini sağlaması.*
- *Öğrencinin bireysel çalışmasına olanak tanınması.*

Sakıncaları

- Çocukları üstün zekalı olarak ayırma akranlarından soyutlamakta, üstün benlik duygusu ve gurur geliştirebilmektedir.
- Bir alanda üstün yetenekli olan çocuğun tüm alanlarda aynı yeteneği göstermesi beklenmektedir.
- Normal akranlarıyla etkileşim ve iletişim kurma becerilerinden yoksun kılmaktadır.
- Pahalı bir eğitimidir.

8.2. Birlikte Eğitim

Üstün zekalı, üstün yetenekli ve yaratıcı çocukların akranlarıyla aynı eğitim ortamında, birlikte eğitimlerini kapsayan bu uygulamanın da değişik biçimleri bulunmaktadır. Bunların başlıcaları hızlandırma ve zenginleştirmedir.

Hızlandırma

Bu, üstün zekalı çocuklara uygulanacak olan eğitimin sunuluş biçimiyle ilgili bir yaklaşımdır. İki farklı uygulaması bulunmaktadır.

Okula Erken Başlatma: Üstün zekalı olduğu erken yaşlarda ortaya çıkan çocukların takvim yaşına bakılmaksızın okula başlama yaşından bir ya da iki yıl erken başlatılması biçimindeki uygulamadır. Bir çok ülkede bu uygulama yapılmaktadır. Savunucularına göre erken gelişmiş çocuğun okula alınmaması onun gelişimine engel olmaktadır. Ancak, ilk bakışta kabul edilebilir bir görüş gibi görünmektesede, çocuğun okula başladığı zamanki bedensel, toplumsal ve duygusal gelişimi dikkate alınmadan yapılırsa bir çok sorunun ortaya çıkmasına neden olabilir. Okuldan hoşlanmama, duygusal ve toplumsal açıdan iletişim kurma zorlukları, küçük kaslarda bozulma, bedensel etkinliklerde yeterince gelişemediği için ortaya çıkacak başarısızlık sonucu kendine güvensizlik gibi.

Türkiye’de ilköğretim kademesinde yönetmeliğin 41. maddesi erken başlamaya imkan vermektedir.

Sınıf Atlama: Çocuk okula başladıktan sonra, okul başarısına, uzman görüşlerine ve psikometrik ölçüm sonuçlarına göre, öğrenim ve zeka düzeylerine uygun bir ya da iki üst sınıfa atlatılmak suretiyle yapılan bir uygulamadır. Bu yöntemle çocuğun öğrenme hızına uygun bir hızlandırma yapılarak akademik gelişmesi sağlanabilir.

Bu uygulamanın en sakıncalı yanı, çocuğun sadece zihinsel gelişimini, düzeyini ve bilgisini dikkate alarak onu kendi akranlarından ayırıp yaşça daha büyüklerin, bedensel ve duygusal gelişim açısından farklı olanların yanına koyarak eğitmeye zorlamasıdır. Bu yöntemle üstün zekalı bir çocuk, altı yıllık öğrenimi beş ya da dört yılda tamamlayabilir. Bu önlem özellikle Terman araştırma grubunda ve ondan sonra

oldukça yaygın kullanılmaya başlanmış ancak yukarıda değinilen temel sakıncasından sonra ve özellikle ilköğretimde yapılan sınıf atlatmada öğrencilerin bilgileri arasındaki boşlukları doldurmada gösterdikleri başarısızlıklar nedeniyle sınırlandırılmıştır.

Araştırmacılar bu uygulamanın ortaöğretimde ve özellikle üniversitede uygulanmasının söz konusu sakıncaları ortadan kaldıracabileceğini ve iyi sonuçlar alınabileceğini belirtmektedir. Bu uygulama, özel program, araç gereç, personel ve mekan gerektirmediği için pahalı olmayan bir eğitim önlemidir.

Türkiye’de sınırlı olarak ilköğretimde yukarıda değinilen Yönetmeliğe göre uygulanmaktadır.

Zenginleştirme

Üstün zekalı, üstün yetenekli ve yaratıcı çocukların kendi akranları arasında ve normal sınıflarda tutularak programların gereksinmelerine cevap verecek şekilde çeşitlendirilmesi ve zenginleştirilmesi yoluyla yapılan uygulamalardır. Günümüzde, Türkiye dışındaki hemen hemen gelişmiş her ülkede en yaygın biçimde uygulanan program modeli zenginleştirmedir. Okullarda uygulanmakta olan ilgi kümesi çalışmalarına buna olanak tanımakla birlikte, öğretmenlerin bu alanda yetiştirilmemiş olması, sınıf sayılarının kalabalıklığı uygulama olanağını kısıtlamaktadır.

Yararları

- *Üstün zekalı çocukları normal akranlarından ayırmadan birlikte eğitimlerine olanak tanıdığından toplumsal bütünleşmeyi sağlar.*
- *Üstün zekalı, üstün yetenekli ve yaratıcı çocukların hem ileri oldukları alanlarda kendi hız, yeterlik ve kapasitelerine göre gelişmelerini sağlarken, akranlarıyla diğer alanlarda birlikte olmalarını, yarışmalarını, etkileşimde bulunmalarını, birlikte proje üretmelerini olanaklı kılar.*
- *Çocukların daha uyumlu ve esnek olmalarını olanaklı kılar,*
- *Tüm çocuklar bir arada eğitildiği için ana babalarca daha fazla destek görür.*

Zenginleştirme yöntemi etkin bir biçimde nasıl uygulanabilir?

Zenginleştirme, ayrı eğitim uygulamalarından farklı olarak yetenek düzeyleri ne olursa olsun tüm çocukları kapsayacak bir yapıya sahiptir. Üstün zekalı çocuklarla olağan çocukların bir arada olması olağan çocuklar için de bir zenginleştirmedir. Uygulamada onlar da yararlanır. Dikey ve yatay olarak uygulandığı gibi, yarı günlük programlar, özel kurslar, özel öğretmen, bağımsız çalışma, alan gezileri, öğrenci değişim programları bu uygulamalardan bazılarıdır. Türkiye’de de her yerleşim bölgesinde ve her okulda uygulanabilecek bir yöntemdir. Etkin biçimde uygulanabilmesi için:

- a. Her düzeydeki okul programlarının esnek, öğrenci gereksinmelerine göre değiştirilebilecek özelliklere ulaştırılması.
- b. Sınıf mevcutlarının, öğrencilere uygulanacak bireysel eğitim programlarına olanak sağlayacak sayıda yapılması.
- c. Sınıf öğretmenlerini destekleyecek bilgi, araç gereç gibi donanımları sağlayacak kaynak oda ve uzman alan öğretmenlerinin bulunması.
- d. Programlarda, okul aile ve çevrenin ortaklaşa katılımını sağlayacak yönetsel düzenlemelerin yapılması.
- e. Tüm eğitim personelinin bu konuda hizmet için eğitimden geçirilmesi.
- f. Sınıf öğretmenlerinin hizmet öncesi eğitimlerinde, gerek tanılama gerek programları düzenleme ve bireysel eğitim programları geliştirme konularında bilgilenmelerini sağlayacak programlarla yetiştirilmesi gerekmektedir.

Bu iyileştirme çalışmaları ile sadece üstün zekalı, üstün yetenekli ve yaratıcı çocuklar değil tüm çağ nüfusunun kendi yetenek, yeterlik, kapasite ve gereksinmelerine göre yetişmeleri sağlanmış olacaktır.

9. Uygulanabilir Bir Eğitim Modeli

Sekiz yıllık zorunlu eğitim kapsamı içinde, tüm çağ nüfusunun okulda olduğunu varsayarak tüm çocuklara, Tanılama Yöntemleri bölümünde değinilmiş olan yaratıcı öğrenme ortamlarının sağlanması gerekmektedir. Yaratıcı öğrenme ortamları, öğrencinin kendi hızı, yeterliği, yeteneği çerçevesinde, öğrenmeyi öğrendiği eğitim ortamlarıdır. Bu ortamları uygulayabilmenin ön koşulları şunlardır:

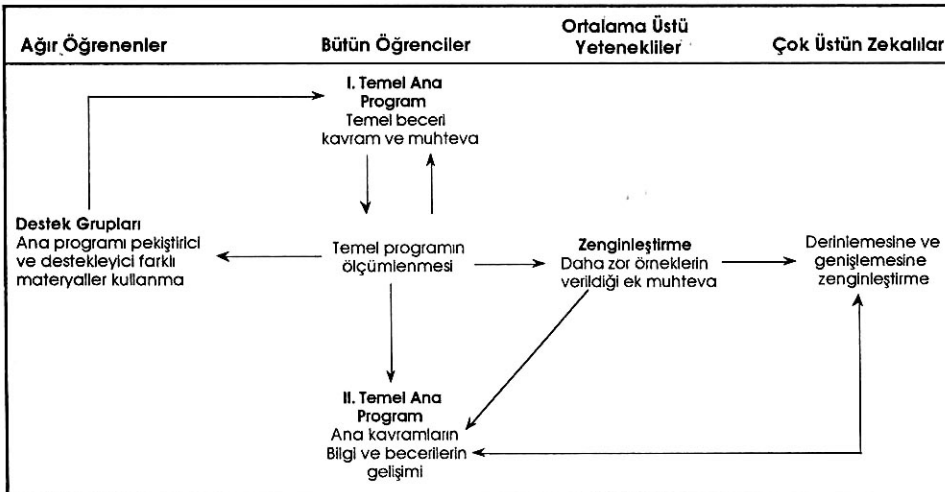
- Kaynaştırmaya olanak tanınması. Bu kavram daha önceki bölümlerde tartışılmıştı.
- Tüm çocukların performanslarına uygun kimi zaman benzer küme özelliklerine göre, kimi zaman bireysel olarak geliştirilmiş bireysel eğitim programlarının uygulanması.
- Sınıf mevcutlarının en fazla 30 kişi olması.
- Programların öğrencinin gereksinmelerine göre düzenlenebilecek esnek yapıya ulaşmasını sağlayacak yönetsel ve yapısal değişikliklerin yapılması.
- Sınıf geçme yerine ders geçmenin uygulanması. Bunu sağlamak için, derslerin kredilendirilmesi, bir öğrencinin alması gereken zorunlu kredi ve alanların belirlenerek çocuğun üstün olduğu, yetenekli olduğu alanlara göre seçimini yapabileceği çeşitliliğe ulaştırılması.
- Öğrenciyi etkin kılan, bilişsel strajilere (öğrenmeyi öğrenme) ve yaratıcı problem çözme süreçlerine yer verilmesi.

- Öğretmenlerin, özellikle sınıf öğretmenlerinin özel eğitim öğretmeni olarak yetiştirilmesi.
- Ana babaların programlarda etkin görev almalarını sağlayacak ve çevre olanaklarını sınıfa taşımaya kolaylaştıracak yapılandırmaların oluşturulması.

Bu ön koşullar sağlandıktan sonra, her yöre ve okul ortamında uygulanabilecek olan program zenginleştirme yaklaşımı ile eğitim verilecek olunursa çağ nüfusundaki tüm çocukların kapsam içine alınması, birinin bile kaybolmaması sağlanabilir. Bu uygulamada, bütün çocuklar okula kayıt olduktan sonra, öğretim yılı içinde gösterdikleri öğrenme performansları, tutum ve başarıları ile zenginleştirme uygulamalarındaki yerlerini alır. Bu model 1977 de Renzulli tarafından geliştirilmiş olan *Dönerli Kapı* uygulaması denilen bir modeldir. Etkin biçimde hem ABD’de hem de İngiltere’de uygulanmakta ve yararlı sonuçlar alınmaktadır. Modelin uygulanmasında öğrencilerin izlemesi gereken programda dikkat edilen hususlar şunlardır:

- Her çocuğun alması gereken zorunlu bir temel ana program vardır. Ancak üstün zekalı ve yetenekli çocukların büyük kısmı bu temel bilgileri öğrenmiş olarak okula başlamış oldukları için, bu temel bilgiler zenginleştirilir.
- Bu ilerlemede kesinlikle Bloom’un Taksonomisi’nin uygulanması gerekir.
- Öğrencinin her derste bulunduğu grup ve aldığı program değişebilir. Bir dersi akranlarıyla alırken, bir başka dersi orta düzeyde ileri bir grupla, bir başka dersi de çok ileri düzeydeki bir başka grupla alabilme olanağı sağlanmalıdır.
- Program, öğrencilerin farklı yeteneklerini kapasitelerinin en üst düzeyine kadar geliştirmesine, ağır gelişen alanlarını normalleştirmeye olanak veren, dinamik öğrenci merkezli bir özellik taşımaktadır.

Çizelge 11.3: Program Zenginleştirme Modeli

Özet

- *Bu ünite de üstün zekalı, üstün yetenekli çocukların neden özel eğitim kapsamı içine alınmaları gerektiği tartışılmıştır. Bunda önce soyut olan zeka, yetenek ve yaratıcılık kavramları üzerinde çeşitli kuramlara göre durulmuş ve Gardner'in Çoklu Zeka Kuramına göre konu işlenmiştir.*
- *Üstün zekalı ve üstün yetenekli çocukların tanımlanmasında önce ZB kullanılırken artık gelişim profilleri ve performans düzeylerini esas alan eğitsel ölçümler dikkate alınmaktadır.*
- *Üstün zekalılar özel eğitim alanının en çok ihmal edilen grubudur. Bunun nedeninin başında yanlış kanı ve toplumun tutumu gelmektedir.*
- *Üstün zekalı ve üstün yetenekliler, geleneksel olarak dahi, üstün zekalı, üstün özel yetenekli olarak sınıflandırılırken, günümüzde bu tür etiketlemelerden kurtulmak için genel tanımlamalar, üstün zekalı, üstün yetenekli, yaratıcı gibi tanımlamalar bir ölçüde uygulama amaçlı olarak kullanılmaktadır.*
- *Üstün zekalılar, tarama ve tanılama yöntemleri ile belirlenmektedir. Ana babaların belirlemede isabet oranı düşüktür. Öğretmenler daha iyi tahminde bulunmaktadırlar. Taramada en isabetli olanı yaşça küçük ancak, başarısı sınıfta ortalamasında olan çocukların dikkate alındığı durumlardır. Tanılamada psikometrik ölçekler uygulanmaktadır. Ancak, bu ölçekler pahalı, uzun zaman gerektiren ve yanlı araçlardır. Öncelik ölçüt bağımlı ölçekler olmalıdır. Bunlar yanında disiplinlerarası bir yaklaşımla gelişim profillerinin çıkartılması gerekir.*
- *Üstün zekalı ve üstün yetenekli çocukların gerçek anlamda eğitimleri yüzyılın başlarında, özellikle Terman'ın araştırmasından sonra olmuştur. Ancak hızlı gelişme 1957 yılından sonra olmuştur. Bu yıllarda Türkiye'de fen lisesi, üst özel sınıf, türdeş yetenek kümeleri uygulamaları denenmiş bunlardan fen lisesi dışındakiler sonlandırılmıştır. Halen anadolu güzel sanatlar liseleri, fen liseleri, İnanc Vakfı Lisesi ve iki özel ilköğretim okulu dışında uygulama bulunmamaktadır. Mevcut yönetmelikler, ilköğretim I. kademesinde belli ölçüde hızlandırmaya ve zenginleştirmeye yer vermektedir.*
- *Son yıllarda, üstün zekalı ve üstün yetenekli çocukların eğitimlerinde zenginleştirme yaklaşımı içerisinde yaratıcı öğrenme ortamlarına olanak sağlayan, Dönerli Kapı Modeli yaygın olarak uygulanmaktadır.*

Değerlendirme Soruları

Aşağıdaki soruların yanıtlarını verilen seçenekler arasından bulunuz.

1. Aşağıdakilerden hangisi, bireyin sahip olduğu doğal gücü tanımlamaktadır?
  - A. Kafalı-akıllı
  - B. Dahi-deha
  - C. Beyinli-beyin gücü
  - D. Seçkin-üstün başarılı
  - E. Zeki-üstün yetenekli
2. Çoklu Zeka Kuramına göre, günümüzde en popüler ve geçerli zeka, aşağıdakilerden hangisidir?
  - A. Sözel Zeka
  - B. Mantıksal zeka
  - C. Müziksel zeka
  - D. Uzamsal zeka
  - E. Bedensel zeka
3. Üstün zekalılar grubuna, aşağıdakilerden hangisinde daha yaygın olarak rastlanmaktadır?
  - A. Tek çocuklar
  - B. Son çocuklar
  - C. Ortanca çocuklar
  - D. Sınıfın en aktif olanları
  - E. Sınıfın yaşça en küçük olanları
4. Türkiye'nin tarihsel açıdan üstün zekalıların eğitimine önderlik yaptığı uygulama aşağıdakilerden hangisidir?
  - A. Özel okul
  - B. Özel sınıf
  - C. Türdeş yetenek kümeleri
  - D. Bireysel eğitim
  - E. Türdeş yetenek sınıfı
5. Üstün zekalıları öğretmenlik yapacaklarda en başta aranacak yeterlik aşağıdakilerden hangisidir?
  - A. Esneklik
  - B. Adil olma
  - C. Hoşgörü
  - D. Espiri duygusuna sahip olma
  - E. Öğrenmeye ilgili olma

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Ataman, A. **Ankara İli Resmi Şehir İlkokullarındaki Üstün Yetenekli Çocukların Fiziksel Özellikleri**. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1983.
- _____. Üstün Zekalı Çocukların Eğitsel Sorunları: Ankara Fen Lisesinde Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. TÜBİTAK, 1978.
- _____. **6660 Sayılı Yasanın 17 Yıllık Uygulanması**, 1973.
- _____. "Üstün Zekalı Çocuk İlkokulda", **A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 1975.
- Ataman, A. ve diğerleri., **Eğitimimize Bakışlar**. İstanbul: Kültür Koleji Yayınları, 1996.
- Baranlı, H. **Eğitim Psikolojisi**. Basın Yayın Dağıtım, 1997.
- Çağlar, D. "Üstün Çocuklar", **Çağdaş Eğitim**, 1987.
- Davaslıgil, Ü. "Üstün Çocuklar", **Yaşadıkça Eğitim**. 1996.
- David, G. **The Challenge of the Able Child**. David Fulton Pub., 1992.
- _____. **Gifted Education**. David Fulton Pub., 1995.
- Ehrlich, V. **Gifted Children**. N.Y.: Trillium Press., 1989.
- Enç, M. **Üstün Beyin Gücü**. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, 1979.
- Kaplan, P. **Pathways for Exceptional Children School, Home and Culture**. West Pub., 1997.
- Kirk, S. **Educating Exceptional Children**. Mac Millan, 1989.
- Ogilvie, E. **Gifted Children in Primary Schools**. London: Mac Millan, 1973.
- Özsoy, Y. M. Özyürek ve S.Eripek., **Özel Eğitime Giriş** (8. Basım). Ankara: Karatepe Yayınları, 1994.
- Renzulli, J.P. **The Enrichment Triad Model: A Guide for Developing Defensible Programs for the Gifted and Talented**. Creative Pres. 1957.
- Tannenbaum, A.J. **Gifted Children**. Mac Millan, 1983.